

Н. Дмитренко, В. Шульга

ПОРІВНЯННЯ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ ПСИХОЛОГІВ З РІЗНИМ ДОСВІДОМ РОБОТИ

Серед праць, що з'явилися останнім часом, виразно позначився широкий напрям досліджень, присвячений впливу професійної діяльності людини на становлення її ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій. Це роботи Є.О. Клімова, Л.Н. Когана, М.Д. Мамардашвілі, В.Є. Чудновського, Н.С. Пряжнікова, А.Г. Фонарьова, Т.В. Максимової, Т.О. Бірюкової, Л.А. Джалагонія, О.О. Бодальова, Г.С. Абрамової, О.Ф. Бондаренко, О.В. Сірого, Н.В. Чепельової, Ж.П. Вірної [1, 3, 4, 6, 7]. Не зважаючи на дослідження за цією тематикою, вона не втрачає своєї актуальності, оскільки сучасна наука мету діяльності розглядає як вторинну по відношенню до системи цінностей, за шкалою якої конкретні цілі і визначаються.

Цінності і смисли непостійні, – вони змінюються в часі в результаті діяльності людей, як змінюються й самі люди. Унаслідок накопиченого життєвого досвіду те, що було для індивіда центральною цінністю, може перетворитися на периферійну цінність, або навіть поміняти свою полярність. Одним з чинників зміни системи цінностей є соціально-історичні умови, на фоні яких розвивається людина. Вітчизняні і зарубіжні дослідники відзначають, що соціально-економічні, політичні, ідеологічні зміни в суспільстві детермінують зміни системи цінностей соціальних груп та окремих осіб. Мінливість суб'єктивних цінностей та смислових переваг пов'язана з об'єктивністю реального процесу життя індивіда і суспільства, в якому система цінностей проявляється, та який є їх віддзеркаленням.

Для цілого ряду творчих професій важлива світоглядна позиція, здатність знаходити смисл в даній професійній діяльності [2]. Це особливо актуально, коли йде мова про професійну діяльність в системі «людина-людина», в якій провідне місце повинні займати етико-деонтологічні аспекти, оскільки для даного виду професійної діяльності предметом праці виступає сама людина. У першу чергу це відноситься до гуманітарних професій, включаючи і професію психолога [6]. О.В. Сірий відводить ціннісним орієнтаціям центральне місце в структурі професійно значимих якостей практичного психолога. О.Ф. Бондаренко, відзначає особливу значимість для психолога його прихильність до вищих морально-етичних цінностей [1]. За його словами, значимість етичної проблематики для психологів визначається тим, що вона відіграє головну роль у формуванні особливого – деонтологічного – менталітету даної професійної групи.

Метою нашого дослідження є вивчення і порівняння базових цінностей студентів-психологів і практичних психологів з різним стажем роботи.

Вибірка випробовуваних складалася з 4 підгруп, по 30 чоловік у кожній: 1) студенти першого курсу факультету психології денної форми навчання Донецького інституту соціальної освіти (ДІСО); 2) студенти п'ятого курсу факультету психології денної форми навчання ДІСО; 3) практичні психологи освіти зі стажем роботи від 1 до 3 років; 4) практичні психологи освіти зі стажем роботи понад 10 років.

У дослідженні використовувалася методика Є.Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» [8], яка дозволяє не тільки визначити ієрархію цінностей, але і проаналізувати ступінь доступності цих цінностей для

випробовуваних (виразність внутрішнього конфлікту (ВК) і внутрішнього вакууму (ВВ) після кожної із запропонованих дванадцяти загальнолюдських цінностей). Зведені результати містяться в наведених нижче таблицях (1, 2), що відображають необхідні параметри по підгрупах.

Найбільш значимими цінностями для всіх підгруп випробовуваних є «щасливе сімейне життя» та «любов», що займають перші позиції. Факт не дивний, якщо врахувати, що до складу всіх чотирьох підгруп входять виключно жінки, для яких ці цінності априорі першорядні. Дивує інше, – цінність «любов» є високо доступною для всіх випробовуваних (табл. 2), окрім психологів зі стажем більше 10 років, для яких любов важлива, але їм не доступна. Цей висновок підтверджується наявністю ВК за цією цінністю у 26,7% випробовуваних 4-ої підгрупи.

Для двох груп працюючих психологів доступність «сімейного життя» достатньо висока (1-а і 2-а позиції, див. табл. 2). Можна припустити, що багато хто з них вирішив для себе проблему побудови шлюбно-сімейних відносин, на відміну від студенток-психологів. Детальніший аналіз розкриває неоднозначну картину відносно цієї цінності.

Стан ВК по цінності «щасливе сімейне життя» випробовує 33,3% психологів зі стажем роботи понад 10 років і 53,3% студенток 1-го курсу. Проте причини даного конфліктного стану для цих груп випробовуваних різні. Швидше за все, для студенток стан ВК пов'язано з бажанням створити сім'ю, але в них для цього досить мало реальних можливостей через їх вік та соціальний статус. Для більшості працюючих жінок-психологів ця цінність достатньо доступна (див. табл. 2). Проте, не дивлячись на доступність цієї цінності (сімейні відносини мають місце), це не ті відносини, які б вони хотіли мати. Таким чином, в реальному житті 1/3 психологів зі стажем понад 10 років не задоволена своїм сімейним життям.

Для групи працюючих психологів зі стажем до 3 років щодо цінності «щасливе сімейне життя» характерна інша особливість: 43,3% з них випробовує стан ВВ, який відображає вищу доступність цієї цінності в порівнянні з її значимістю. Логічно припустити, що більше значення випробовувані цієї підгрупи надають іншим сферам життя й іншим цінностям: «любові» та «пізнанню» (табл. 1).

Ці результати дають підставу для двох припущень, які вимагають окремих багатопланових досліджень. По-перше, для цих випробовуваних любов існує окремо від сім'ї. По-друге, основну увагу, сили і енергію психологів зі стажем до 3 років направляють на придбання професійного досвіду і знань, а не на створення «щасливого сімейного вогнища». Цей дефіцит емоційного і часового «капіталовкладення» і приводить, швидше за все, до незадоволеності сімейними відносинами в майбутньому.

Із цього приводу виникає ряд питань: як можуть практичні психологи вирішувати сімейні проблеми клієнтів, якщо самі вони не мають досвіду гармонійних сімейних відносин? Чому необхідно більше приділяти увагу починаючим психологам: професійному досвіду або власній сім'ї? Чи можна вирішити цю дилему? Очевидно, що кожен знаходить свою відповідь.

Таблиця 1

Результати значимості цінностей для студентів-психологів і практичних психологів освіти

Значимість цінностей	Студенти 1-го курсу		Студенти 5-го курсу		Психологи зі стажем роботи до 3 років		Психологи зі стажем роботи понад 10 років	
	Сер. зн.	Позиція	Сер. зн.	Позиція	Сер. зн.	Позиція	Сер. зн.	Позиція
Щасливе сімейне життя	9,20	1	9,00	1	6,67	3	8,43	1
Любов	7,83	2	7,67	2	7,20	1	6,63	3
Наявність хороших і вірних друзів	7,43	3	5,53	7	6,17	5	4,77	7
Матеріально забезпечене життя	6,77	4	7,53	3	3,13	12	6,27	4
Свобода як незалежність у вчинках	6,63	5	5,73	6	4,33	11	4,70	8
Упевненість у собі	6,43	6	7,23	5	6,23	4	4,67	9
Здоров'я	6,17	7	7,50	4	4,43	9	8,00	2
Цікава робота	4,27	8	4,80	8	5,00	8	5,40	6
Пізнання	4,10	9	4,07	9	6,87	2	5,67	5
Активне і діяльне життя	2,77	10	3,40	10	5,63	6	4,30	10
Творчість	2,60	11	2,23	11	4,40	10	4,17	11
Краса природи і мистецтва	1,80	12	1,30	12	5,27	7	3,37	12

Серед значимих цінностей, окрім «любові» і «щасливого сімейного життя» випробовуваними різних підгруп виділяються різні цінності. Так, для студентів 1-го курсу це – «наявність хороших і вірних друзів», для студентів 5-го курсу – «матеріально-забезпечене життя», для психологів зі стажем менш 3-х років – «пізнання», а для практичних психологів зі стажем понад 10 років – «здоров'я» (табл. 1).

Необхідно відмітити, що наші дані не розходяться з результатами аналогічних досліджень, проведених іншими авторами. У всіх дослідженнях, присвячених

проблемі ціннісних орієнтацій, простежується закономірність: незалежно від віку і професійної приналежності, до провідних цінностей відносяться: «сім'я», «любов», «матеріально забезпечене життя» і «здоров'я».

Значимість цінності «наявність хороших і вірних друзів» для студентів 1-го курсу логічно пояснюється їх віковими особливостями і соціальною ситуацією розвитку, при цьому потреба в друзях для них повністю доступна (див. табл. 2).

Таблиця 2

Результати доступності цінностей для студентів-психологів і практичних психологів освіти

Доступність цінностей	Студенти 1-го курсу		Студенти 5-го курсу		Психологи зі стажем роботи до 3 років		Психологи зі стажем роботи понад 10 років	
	Сер. зн.	Позиція	Сер. зн.	Позиція	Сер. зн.	Позиція	Сер. зн.	Позиція
Наявність хороших і вірних друзів	7,30	1	7,37	1	5,67	6	5,53	9
Любов	7,20	2	7,30	2	8,10	3	5,33	10
Свобода як незалежність у вчинках	6,87	3	5,90	5	4,13	9	6,10	4
Упевненість в собі	6,55	4	6,53	3	5,77	4,5	5,60	7,8
Пізнання	5,67	5,6	5,83	6,7	5,77	4,5	5,83	5,6
Активне і діяльне життя	5,67	5,6	5,17	8	2,77	11	6,17	2,3
Здоров'я	4,87	7	5,83	6,7	8,67	2	5,17	11
Щасливе сімейне життя	4,83	8	6,13	4	9,07	1	6,17	2,3
Творчість	4,63	9	3,83	10	3,40	10	6,87	1
Краса природи і мистецтва	4,50	10	4,67	9	1,73	12	5,60	7,8
Цікава робота	4,27	11	3,63	12	5,27	8	5,83	5,6
Матеріально забезпечене життя	3,67	12	3,80	11	5,63	7	3,43	12

Для практичних психологів, що мають стаж роботи понад 10 років, на одну з перших позицій виходить така цінність як «здоров'я», доступність якої для цих випробовуваних дуже невисока. Це народжує стан ВК майже у половині (46,7%) випробовуваних цієї підгрупи, що цілком з'ясується стажем роботи і відповідно віком. До того ж, рівень заробітної платні і завантаженість роботою цієї категорії випробовуваних не дозволяє належним чином піклуватися про профілактику і реабілітацію здоров'я.

Особливої уваги заслуговує аналіз результатів, одержаних по цінності «матеріально-забезпечене

життя». Для студентів 5-го курсу за значимістю вона займає 3-ю позицію, для студентів 1-го курсу і психологів зі стажем понад 10 років – 4-у позицію, одночасно будучи для них недоступною, що підтверджується наявністю ВК у цих респондентів. Причини стану ВК диференційовані у випробовуваних різних підгруп. Стан ВК у 53,3% студентів-випускників, швидше за все, породжено бажанням стати самостійними в матеріальному плані і неможливістю цього досягти, поки не закінчено ВНЗ. Необхідно відзначити, що схожа проблема характерна і для студентів 1-го курсу (ВК у 46,7% студентів). Практичні

психологи, що працюють в освіті понад 10 років незадоволені розміром заробітної плати, що породжує стан ВК у 46,7% цих респондентів.

Для психологів зі стажем роботи до 3 років характерна абсолютно інша картина: цінність «матеріально забезпечене життя» займає в них останню за значимістю, 12-у позицію. На даному етапі професійного самовизначення гроші для них – не самоціль; вони хочуть, перш за все, набутти професійного досвіду, і сподіваються, що матеріальна забезпеченість прийде як наслідок цього. Цілком можливо, що багато хто з них розглядає шкільну практику як трамплін у майбутню високооплачувану професійну діяльність. Стан ВВ випробовують 46,7% випробовуваних цієї підгрупи, що свідчить про більшу доступність цінності в порівнянні з її необхідністю. Викликає сумнів, що в усіх них високе матеріальне положення. Швидше за все, цей факт пояснюється вичікувальною тактикою: «Ця цінність для мене вийде на перший план, як тільки я наберуся досвіду».

Однією з найменш значимих цінностей для всіх респондентів є цінність «творчість». При цьому психологи зі стажем понад 10 років відзначають доступність для них цієї цінності на першій позиції: «Могу, але не хочу». Не дивлячись на здатну велику кількість методичних розробок і спеціалізованої літератури, шкільні психологи в реальній практиці постійно стикаються з новими, нестандартними проблемами, обумовленими загальною соціальною нестабільністю. Фактично, методичний інструментарій, яким можуть скористатися практичні психологи освіти, створений для потреб учорашнього дня. Тому, у процесі своєї професійної діяльності, їм доводиться самостійно розробляти все нові алгоритми і підходи до рішення практичних проблем, використовуючи креативний підхід. І, швидше за все, внутрішнє розходження в мотиваційно-особистісної сфері «Могу, але не хочу» для практичних психологів з великим стажем роботи може бути розглянуто ширше: «Могу, але не хочу, тому що набридло!».

Для практичних психологів зі стажем роботи менш 3-х років цінність «творчість», не тільки неважлива, але й недоступна. Для креативності характерна опора на узагальнений досвід, що дає можливість як можна більшої кількості варіантів рішення, але за умови малого досвіду творчість важкодоступна [3].

Творчість особистості співвідноситься з поняттям самоактуалізації в трактуванні К. Роджерса, зокрема, з реалізацією суб'єктом свого потенціалу. У структуру мотиваційно-потребнісної сфери самоактуалізованої особистості, крім того, входять такі цінності як: «цікава робота», «упевненість в собі», «свобода», «краса природи і мистецтва». З результатів видно (табл. 1), що ці цінності займають далеко не провідні позиції в усіх випробовуваних. Викликає інтерес проаналізувати

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика: Учеб. пособие. – К.: Укртехпрес, 1997. – 216 с.
2. Вачков И.В. Введение в профессию “психолог”: Учеб. Пособие. – Воронеж: Изд-во НПО “МОДЭК”, 2004. – 464 с.
3. Кукуленко-Лук'янець І.В. Глибинно-психологічний зміст креативності. // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / За ред. Академіка С.Д. Максименка. – К.: Главник, 2005. – Вип.. 26., том – С. 429-433.
4. Мартинюк О.Ю. Ціннісні орієнтації та проблема „професійного вигорання” практичного психолога”. // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / За ред. Академіка С.Д.

значимість і доступність такої цінності як «активне і діяльне життя», яке, на наш погляд, є необхідною умовою процесу самоактуалізації. Для всіх випробовуваних, окрім психологів зі стажем до 3-х років, ця цінність не значима. У починаючих психологів дана цінність за вагомістю займає середню позицію, а її доступність – одну з останніх (табл. 2). Важко припустити, що, починаючи свою професійну діяльність, у психологів немає активного діяльного життя. Швидше за все, вони хочуть дещо іншого «активного і діяльного життя», що підтверджується станом ВК у 43,3% випробовуваних цієї підгрупи. При цьому, практичні психологи з великим стажем, швидше за все, вважають, що вони й так живуть достатньо активним і діяльним життям, – 2-а позиція за доступністю.

Таким чином, у цілому можна сказати, що майбутні і практикуючі психологи стоять на невисоких ступенях само актуалізації, й у цьому відношенні нічим не відрізняються від представників інших професійних та вікових груп, і це за умови, що психологи знають про характеристики, що властиві самоактуалізованій особистості, до якої, в ідеалі, вони повинні прагнути.

Потреба в самоактуалізації спирається на попередню задоволеність фізіологічних потреб, а також потреб у безпеці, любові й пошані. Існують певні умови, представляючи безпосередні й необхідні передумови задоволення базових потреб [5]. Це такі передумови, як: свобода слова, свобода робити те, що хочеться, якщо це не заважає іншим, свобода самовираження, свобода отримання відомостей і доступ до інформації, свобода захищати себе, правосуддя, справедливість, є прикладами попередніх умов для задоволення базових потреб. Проте, в реальному житті дотримання цих умов не спостерігається. Цей факт є, на наш погляд, віддзеркаленням соціальних явищ у сучасному українському співтоваристві, тобто він стосується не тільки психологів, а розповсюджується на все суспільство в цілому.

Висновки:

1. Основними значимими цінностями як для студентів-психологів, так і для практичних психологів, що працюють у системі освіти, незалежно від віку і стажу роботи, є «любов» і «щасливе сімейне життя».
2. Найбільш глибокий внутрішній конфлікт в мотиваційно-особистісній сфері в усіх випробовуваних пов'язаний з «матеріально забезпеченим життям».
3. Цінності, що характеризують самоактуалізовану особистість, є малозначимими для майбутніх і працюючих психологів.
4. Практичний психолог як лакмусовий папірець відображає стан українського суспільства в цілому: декларуючи високі духовні цінності, віддає пріоритет життєвим прагматичним цінностям.

Максименка. – К.: Главник, 2005. – Вип.. 26., том 3. – С. 101 – 106.

5. Мотивация и личность. 3-е изд. /Абрахам Маслоу. – СПб.: Питер, 2003. – 352 с.

6. Профорієнтація: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /Е.Ю. Пряжникова, Н.С. Пряжников.– М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 496 с.

7. Троян Л.П. Дослідження ієрархії потреб. // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / За ред. Академіка С.Д. Максименка. – К.: Главник, 2005. – Вип.. 26., том 4. – С. 183-193.

8. Фанталова Е.Б. Диагностика и психотерапия внутреннего конфликта. – Самара: Издательский дом БАХРАХ – М., 2001. – 128 с.

Подано до редакції 22.03.07

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся результаты исследований ценностных ориентаций у студентов-психологов и у практических психологов образования, имеющих различный стаж работы. Установлено, что, несмотря на совпадение ценностных ориентаций у испытуемых, имеются различия по степени их доступности и ценности.

SUMMARY

The article suggests some results of research on value orientations of students-psychologists and practical psychologists of education who have different work experience. It is proved that, in spite of coincidence in value orientations of the examinees, there are some distinctions in the degree of their availability and value.
